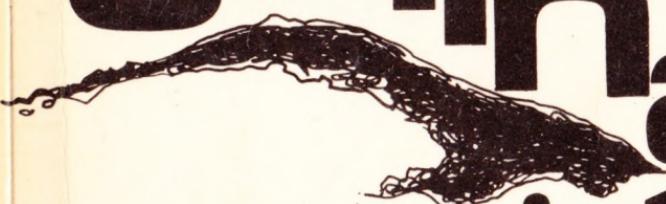

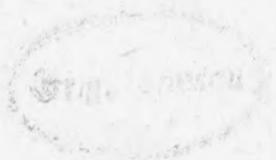
VALERIU CÎMPEANU

colina
a mințiilor

EDITURA MILITARĂ

Colina amintirilor

VALERIU CÎMPEANU

Colina amintirilor

EDITURA MILITARĂ, BUCUREŞTI, 1981

Coperta: STIHI BOGDAN

STIHI
BOGDAN

ÎN LOC DE PREFAȚĂ

Laudele ce ar trebui aduse acestei cărți atât de sugestiv intitulată „COLINA AMINTIRILOR“ răsar din înseși adevărurile surprinse în fiecare din paginile ei. La carte a trudit Valeriu Cîmpeanu vreme de mai mulți ani. Scriind-o și rescriind-o, din teama de a nu nedreptăți adevărul, autorul s-a consultat cu cei care s-au aflat odată în preajma sa. Cel mai mult s-a sfătuit însă cu regretatul general-maior în rezervă Dumitru Petrescu, membru al Comitetului Central al Partidului Comunist Român și vicepreședinte al Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România. Dealtfel apariția cărții de față este și o urmare a îndemnurilor sale, care a și pus la dispoziția autorului o parte din materialul documentar. În perioada mișcării antifasciste a prizonierilor români din lagărele de pe teritoriul U.R.S.S. și apoi în vremea cînd era șef al secției de educație și cultură în Divizia „Tudor Vladimirescu — Debrețin“, comunistul ilegalist Dumitru Petrescu a fost pentru noi toți un minunat exemplu de gîndire și perseverență comunistă, de dăruire patriotică. Fie paginile acestei cărți încă o mărturisire a prețuirii noastre pentru faptele vieții lui, profund comuniste.

Dar autorul s-a mai consultat și cu alți activiști de partid, cum ar fi de pildă popularul luptător din

mișcarea sindicală, comunistul Gheorghe Stoica, fost locțiitor politic al comandantului Regimentului 3 panduri, din divizia mai sus amintită, plecat și el prea devreme dintre noi, comuniștii general-colonel (r) Alexandru Paraschiv, general-maior (r) Ioan Raab, general-maior (r) Mihail Boico și alții.

Cu cel ce semnează aceste rînduri s-a sfătuit pagină cu pagină. Cînd manuscrisul a prins a se închega, autorul încă a mai continuat a se consulta cu unii dintre foștii săi tovarăși de arme, precum general-colonel (r) Vasile Cutoiu, general-locotenent (r) Constantin Ionescu, colonel Constantin Nicolae și alți foști locțiitori politici în numita divizie, numai și numai în ideea de a respecta adevărul și de a putea surprinde în paginile cărții esența și reprezentativul. Si cred că autorul a reușit acest lucru.

Dacă las altora judecarea volumului acestuia ca lucrare literară, nu aş vrea să trec nepăsător pe lîngă personalitatea autorului însuși. Aceasta și în scopul de a remonta cît de cît o neașezare la loc pe care autorul singur și-a pricinuit-o prin pernicioasa sa modestie. Pentru că Valeriu Cîmpeanu se ținea în ungherul umbrelor în momentele de festin și de sărbătoriri ale victoriilor la obținerea cărora el însuși contribuise, numărindu-se întotdeauna printre primii și poate printre cei mai diriji.

Pe Valeriu Cîmpeanu l-am cunoscut în luna mai 1943, la Krasnogorsk, dar se pare că știam ceva despre existența lui încă dinainte, mai precis de prin anul 1932, cînd, datorită comportării și atitudinii sale din timpul stagiului militar, intrase în atenția unor conducători ai mișcării muncitorești. Dar vremurile s-au tulburat, s-au precipitat și el a ajuns într-un lagăr de prizonieri în U.R.S.S. Acolo a făcut, de la început, parte din acel mic mănușchi de ofițeri prizonieri antifasciști care, în jurul și sub îndrumarea comuniștilor români aflați pe teritoriul sovietic, au format cheagul și plămada mișcării antifasciste ce avea să cuprindă repede toate lagările de prizonieri români din Uniunea Sovietică.

În toiu frămîntărilor din cadrul acestei mișcări el a fost ales membru și secretar al comisiei de lucru

din cadrul Grupului de inițiativă al delegaților tuturor prizonierilor români. Tot atunci i s-a încredințat sarcina de a scrie un marș al voluntarilor care urmau să se înrolă în prima divizie a prizonierilor români aflați pe teritoriul U.R.S.S. — Divizia „Tudor Vladimirescu“ —, mare unitate românească organizată prin largul sprijin material și moral acordat cu prietenească solicitudine de către Guvernul Sovietic.

Ulterior în tabăra de instrucție a diviziei, la Selțe, autorul acestui volum a fost acela care a scris primele și cele mai multe cîntece pandurești dintre care unele se mai cîntă și azi, după 37 de ani. Tot el a întruchipat cu succes deosebit, atât în coloanele ziarului „Graiul liber“ — iar apoi ale ziarului „Înainte!“ — cît și după Victorie, la posturile de radio „România“ și „București“, pe sfătosul „Moș Costică“.

După Victorie, lui Valeriu Cîmpeanu i s-a trasat sarcina să activeze pe linie cultural-artistică în armată și cu osebire să pună umărul la înființarea unui teatru al viitoarei armate populare. Și a reușit să închege un entuziasă și competent colectiv de artiști consacrați și începători care, în martie 1946, a prezentat la Casa Centrală a Armatei cel dintîi spectacol al acestui teatru cu piesa scrisă de Valeriu Cîmpeanu însuși: „Apărarea Madridului“. La inaugurare a participat întregul guvern democratic în frunte cu Dr. Petru Groza. I s-a mai spus după aceea să-și dea concursul și la crearea unui ansamblu de cîntece și dansuri al armatei și el a pus din nou umărul reușind să descopere și să atragă reale talente de creație și conducere artistică, dintre care unele activează acolo și azi, după 34 de ani. Ansamblul a prezentat primul său spectacol oficial la 9 mai 1947, la Atheneul Român, în fața conducerii superioare de stat, a membrilor Comitetului Central al Partidului Comunist Român — adevăratul inițiator și ctitor nemijlocit al acestei prestigioase formații artistice. Pentru realizările de pînă atunci Valeriu Cîmpeanu a fost distins cu „Steaua Republicii“ clasa a V-a, „Ordinul Muncii clasa a III-a și Premiul de Stat clasa I-a. Apoi i s-au mai încredințat alte și alte sarcini pe care el le-a îndeplinit cu totală și

curată conștiință, așa cum i-am cunoscut-o și cum i-o cunoșc.

Între timp, în clipele de răgaz, dacă răgaz se puteau ele numi, a scris și editat cîteva volume de povestiri, poezii, piese de teatru, un roman, articole și iar articole de ziar, toate, toate, cu aceeași preferată temă: dragostea de țară.

Și a activat Valeriu Cîmpeanu în rîndurile armatei pe linie de artă și cultură pînă a sosit implacabila scadență de a preda ștafeta. Și el a predat-o cu seninătate și împăcare, dar și cu strîngere de inimă nedisimulată cum că n-a putut face cît ar fi vrut.

Valeriu Cîmpeanu ajungînd la anii de pensie în plenitudinea capacității sale de creație artistică nu s-a putut rupe de armată și nici n-a vrut. Azi, în cadrul Comitetului foștilor luptători și veteranilor de război împotriva fascismului conduce cu recunoscută competență cenaclul de beletistică din cadrul memorialisticii de război și în același timp este, pentru a nu știu cîta oară, laureat al Festivalului cîntecului ostășesc „Te apăr și te cînt Patria mea!”. El, tot cu credința neșirbită față de armată.

Valeriu Cîmpeanu rămîne, aşadar, același neobosit și dirz luptător comunist pe frontul înfloririi Patriei noastre socialiste. Și îi stă bine așa.

General colonel (r)

MIHAI BURCĂ

Vicepreședinte al Comitetului
foștilor luptători și veteranilor
de război împotriva fascismului.

O POVESTE CU HAIDUCI ȘI HAIDUCIȚE

De cînd am trecut la pensie și am pus în cui vestonul cu epoleti și stele, care atrag după ele atîta respect și stimă, nu-mi amintesc să mă fi bucurat de o trecere mai deosebită în fața celor de pe strada mea. În activitatea obștească mă descurc în mod conștiincios, poștașul mă cunoaște și-mi dă bună ziua de la distanță. Veninii așînderea. Încolo, viață nediferențiată și molcomă.

Pînă mai deunăzi. Deunăzi iată că mă întîmpină la poartă o ceată de voinici înarmați pînă în dinți : pistoale, puști, sulite și alte obiecte de spaimă. Se vedea bine că indivizii aceștia nu se supuneau nici unei ordini legale și nici nu intenționau — cel puțin deocamdată. O aveau pe nepoțica mea Crenguța în frunte. Zice unul :

- Nene, e adevărat că matale sănătei conte ?
- Vai de mine ! Mă mir eu parcă vinovat de ceva. Cine ți-a spus așa ceva ?
- Crenguța.
- Ei, păi dacă ți-a spus Crenguța...
- Conte, aşa, cu sabie și duel ?
- Păi, să vedem...
- Dar haiduc, fîntetei ? întreabă altul închizînd un ochi la lumina soarelui.
- Ce fel de haiduc ?
- Haiduc, cu pufoale fi cu pufoale. Pac, pac, puuu !

— Pe asta tot Crenguța v-a spus-o ?

— Tot.

Ce fel de conte puteam fi eu ? De unde castel, de unde sabie ? Dar haiduc ? De unde „pufcă“, de unde „piftoale“, cînd eu sănt, ia, acolo, un simplu pescar sportiv cu scule strict limitate de statut, la două cîrlige undița.

Aaa, stați puțin : povestea cu castelanul și cu haiducii își are tilcul ei...

Și în timp ce ne îndreptam cu totii, laie și ciopor, spre parculețul de lîngă Arhivele Statului, gîndul mă purta prin depărtarea copilăriei cînd bunicul meu, Ioan Cîmpeanu, ne citea nouă, nepoților, întîmplări cu haiduci și haiducițe și cu niște castelani, dintr-o Alixăndrie populară. E un fel de a spune că ne citea pentru că „cîtitul“ acela îl făcea bunicul într-un mod aparte. Ținea cărtuliu ferfenită în mîna stîngă, rezemată pe genunchi, iar cu un deget de la mîna dreaptă intorcea foile din cînd în cînd și în dorul lelii, pentru că mișcarea aceea nu avea nimic cu „cîtitul“. Era mai mult un ritual al mîinilor, un fel de oficiere. Bunicul „citea“ din amintiri privind nemîșcat undeva, într-o depărtare a timpului și a spațiului...

Și în parculețul inundat de lumina blindă a soarelui de primăvară am povestit și eu copiilor acelora întîmplăriile de demult cu haiduci și haiducițe pe care încă nu le-am uitat și care mi-au înfiorat inima de atîtea ori în anii copilăriei. Și poate că ziua aceea ar fi trecut fără vreo însemnatate anume dacă nu m-aș fi hotărît chiar atunci să aştern pe hîrtie bruma povestirilor de față — crîmpeie din viață — care cred eu că ar putea interesa pe cititor, fie el tînăr ori vîrstnic.

...Partea de țară unde se află Șăulia, satul meu de naștere, aparținea, pe vremea cînd Transilvania se afla sub stăpînirea imperiului austro-ungar, comitatului Turda-Arieș. Începînd de la Singer și Tăureni, pe acea vale largă cu versanții brâzdați de nenumărate pîrîiașe, cărind cu ele viiturile de ploi de la Balda, din Valea Simpetrului și dinspre Șăulia, vîrsîndu-le în Mureș, cale de douăzeci de kilometri, se întindea și se lătea, pe vremea aceea, o regiune palustră. Pe malurile și în albia

băltilor întinse și nehotărîte din preajma Ludușului domnea împărăția trestiei și a papurei. Mai la fereală de apă creștea pipirigul și coada calului cît vedeai cu ochii. Pe aici se adunau jivinele cîmpilor și codrilor să se adape și să moară lîngă băltăria de apă stătută și adormită sub țolul broaștei, gros de două palme. Se umplea valea de duhoare și tinea pînă da înghețul. Din valurile duhorilor ce adunau puzderia de țințari, se nășteau frigurile de baltă care luau în stăpînire veșnică omenirea pe care soarta o hărăzise să trăiască în acea parte de țară, uitată de lume.

De-aici, din leagănuł malariei, dacă treceai Dealul Morii vedeai îndată satul Șaulia. Pe vremea aceea i se spunea Seulia — nume rămas probabil de la romani : Sella, ceea ce însemnează pe latinește să — cum de altfel chiar așa și arată valea aceea, ca o să printre spinăriile Buturoiului, Stăuniei și Dealul Lutului. Vale de vîturi pe unde vînturile abia de-și pot face loc.

Cîteva case de pămînt acoperite cu paie ori cu tres tie se ascundeau printre liționi și bercuri de acăti. Se vîrau, parcă rușinate, cu dosurile în burta rîpelor, dar cît mai cuviincioase, dacă s-ar fi întîmplat cumva să treacă pe acolo însuși contele Ugron. După cum se și întîmpla uneori. Erau casele jelerilor. Așezate acolo anume ca să fie aproape de vitele de la curtea contelui, situată într-o străjuire de brazi înalți. Tot aici se aflau și grajdurile și silozurile măriei sale, care erau așa de mari încît ar fi încăput în ele toți șăulenii. Că el era stăpînul, contele Ugron. Ale lui și ale prim-pretorului Farkaș Kalman și ale Mărtănoaiei erau moșiiile. Ei stăpîneau pămînturile, începînd de la Cicui, peste Leorința și Curmătura, toată partea din marginea drumului de țară, peste șesuri și Dealul Lutului cu tăul, cu pădurea și cu Vama, pînă la Calea Oașei. Acele pămînturi înglobau ceva mai mult de trei sferuri din Șaulia. Oamenilor din sat le rămîneau islazul vitelor și stepele acelea cu iarbă colilie pe care n-o mîncă nici vaca, nici oaia, nici calul. Mai creșteau pe acolo măracinii și scăieții, pînă-i lumea !

În afară de acele case de lîngă curte mai erau cîteva pe lîngă „ciurgăul“ cel cu apă sălcie — singurul izvor din sat —, apoi casa pădurarului, cam la 4 km depăr-

tare de sat. Și două case de pescari la Vamă. În total, în afară de curțile de care am amintit, erau ca la 30—40 de case. Și școala — o bojdeucă —, odaie și tindă, acoperită cu draniță. Și bisericuța de lemn cu tîrnăț și tindă în care cu greu încăpeau 40—50 de bărbați și tot atîtea femei. Și primăria cea veche, într-o bucătărie de vară a măriei sale, contele Ugron. Altceva, nimic. Ba, să nu mint, mai erau o moașă particulară și cîteva cîrciumi : a lui Radu, a lui Țîrfoacă și a uneia căreia i se spunea Clăinoaia.

Peste aceste pustietăți și peste altele de la Miheș și de la Zau domnea autoritatea grofului castelan, care era mare demnitar la curțile de la Budapesta și Viena. Ce fel anume, oamenii nu au aflat. Ori dacă au aflat, mințea lor n-a putut reține. Castelanul sta ce sta pe la castel, apoi pleca. Nici n-avea de ce să stea între friguri, rîie și bube dulci.

Groful acesta era un flăcău tomnatic. Se povestește că era mare meșter la cîntecă și cu deosebire mare zurbagiu cînd se întinea cu vinul. Altfel, cică era o fire blîndă în rarele clipe de trezie și că n-avea treabă cu jelerii curții. Asta era de competență administratorului. Se mai spunea că la odăile grofului trăia o româncă, frumoasă fără asemănare și nemăritată, pe nume Maria. Dar, așa nemăritată cum se afla, a născut pe cînd se afla la curte doi copii. Lumea a scornit vorbe cum că copiii i-ar fi făcut Maria cu groful, dar cine putea dovedi ? Pe cel dintii copil l-a botezat Ioan, iar pe al doilea Aron sau Maxim — nu se știa precis, pentru că n-a fost înregistrat la starea civilă. Așa era pe atunci datina între oamenii de rînd. Cine vrea anunța nașterea, cine nu — nu. Din asta nu era bai. N-avea nimeni nimic de pierdut dacă un pui de slugă ori de jeler nu avea identitate mai tîrziu. Palme și grumaz de jug să fi avut. Pe Ioan l-a înregistrat, totuși, dar nu la naștere, ci mult mai tîrziu. Atunci cînd grofului i s-a nărăzit să-l trimîtă la o școală ungurească din Tîrgu Mureș. Și poate că și celălalt băiat ar fi avut același noroc dacă nu s-ar fi întîmplat să moară groful, așa dintr-o dată. Din vin. Cu asta și învățătura lui Ioan s-a întrerupt, dar tot se alese el cu ceva carte. Și tot de atunci n-a mai știut ni-

meni nimic nici de frumoasa Maria, nici de copiii ei din flori.

După vreo treizeci de ani, iată că Ioan s-a arătat în sat. Dar nu desculț ori cu opinci cum purtau șăulenii. El avea cizme. Ponosite, ce-i drept, cu tocurile scîlciate și cu carimbii de toval zdreliți de hătișuri, dar cizme. Și nu purta nici ițari și cămașă de cînepă ghilită și bătută cu maiul ca la Șăulia, ci era îmbrăcat cu pantaloni bufanți de aba și cămașă de giulgi strînsă în șerpar lat de două palme bune. Dar în șerpar ce avea? Nu se putea ști, că nă se vedea decit țintele cu care era țintuit, ciatura pipei de lemn de cireș și baierele jașcăului cu tabac, de care atîrna suvacul de aramă. Pe cap, în loc de clop de paie, purta o pălărie neagră de fetru, ponosită de vremuri, cu borurile largi și dăbălăzate pînă peste umeri, acoperindu-i pletele care-i curgeau pe spate, cum se purta pe atunci. Pălăria aceasta, ca o colibă de cioban, îi ascundea capul cu fălcii cu tot, lăsînd slobodă numai căutătura ochilor. O privire mereu cercetătoare, mereu atentă, gata de fugă, ca o sălbătăciune hăituită. Că ce era în capul acela nimeni nu putea ști atunci. Avea să se afle ceva mai tîrziu.

Și cum a venit Ioan în sat a și cumpărat de la groful cel nou cinci iugăre de pămînt. Cinci iugăre dintr-o dată! Ba se spunea că și nevasta tot cu bani și-ar fi cumpărat-o de la un jeler din Ormeniș. Tot o Marie și tot așa de frumoasă și de săracă precum a fost maică-sa, slujnica grofului. Ioan nu s-a băgat jeler la curtea grofului, ci a rămas om liber. Așadar, în Șăulia a apărut cel dintii om liber, spre uimirea jelerilor. Ioan avea bani. Multă, puțini, dar avea. Și cunoșcînd și ceva carte l-a pus stăpinirea îndată colector la primărie, adică strîngător de dări. Și pentru că avea bani și era și colector lumea a început a-i spune „jupînul“. Însă de unde avea jupînul bani lumea n-avea de unde ști. Dar lumea cînd nu știe ceva începe să bănuiască. Bănuiala lumii mergea către frumoasa Maria și groful acela zurbagiu. Unii chiar, în taină, îl numeau pe jupînul „pui de grof“. Jupînul, auzind, se supăra și-i chema pe cîrcotași la primărie în fața legii. Apoi oamenii au tăcut. Dar tăcerea nu înseamnă împăcare și uitare. Bănuiala lumii mai punea starea de

om liber a jupînului pe o presupusă haiducie. Unii chiar îndrăzneau să-i zică jupînului haiduc. De unde și pînă unde jupînul Ioan — haiduc? Dar la vorba asta jupînul nu se supăra și nu chema oamenii la judecată, ci numai surîdea. Haiducul e haiduc și se bucură de popularitate printre cei asupriți și-l știu bogații de frică. Ei, apoi dacă Ioan a fost haiduc — se întrebau oamenii — atunci unde să fie fratele său, Aron? Cînd auzea jupînul vorbele acestea se întrista și dacă era la un pahar cu oamenii, vîrsa un strop pe podea, apoi se cufunda în tacere.

De-acum bănuielile începeau să se închege. Oamenii, punînd cap la cap ceea ce știau ei și ceea ce credeau că ar putea să știe au încropit povestea ce urmează, legată de ținuturile Mureșului și ale Cîmpiei.

...Tăciunii revoluției de la 1848 din Transilvania n-aveau să se atingă atîta vreme cît dăinuiau rînduielile impuse de imperiul habsburgic. Români sau unguri aveau mereu socoteli de aranjat cu stăpînirea nemeșească și mai ales cu grofii și baronii. Din cînd în cînd apăreau în diferite părți ale Transilvaniei cete de haiduci, oameni care nu mai puteau îndura sărăcia și nedreptatea. Puneau mîna pe arme și-apoi, înfrățîți cu codrii și vizuinile, împărțeau singuri dreptatea pînă sfîrșeau de glonț ori de streang. Altă ieșire rar se pomenea.

Și uite aşa a apărut într-o vreme pe meleagurile Cîmpiei și ale Mureșului o ceată de haiduci din care făceau parte și Ioan al nostru pe care-l cunoaștem, frațele său Aron și unul Vereș Pișta, un ungur de prin părțile Mădărașului. Și se mai aciuase printre ei una Dochița, o fată din lume — amarul ei s-o știe de pe unde apăruse. Întii ea a fost numai tăinuitoarea cetei și cărătoarea de merinde prin coclauri și ascunzători. Dar apoi a ajuns și ea haiducită și ibovnica lui Aron, recunoscută de cetași ca atare. Se spunea că era strănică femeie Dochita asta, că lovea de departe, cu piatra, capul jandarmului, dintr-una, cu atîta surprindere și măiestrie că nici crîcnet nu se auzea. Apoi îl lega pe jandarm fedeleș și-l lăsa te miri unde cu gura amuțită în iarbă. La o vreme îl găseau oamenii și-ldezlegau, de toată minunea și rușinea! Dar moarte de om n-a făcut nici Dochita, nici ortacii ei.

Și aşa au bătut haiducii curțile bogăților și potecile munților făcind dreptate celor săraci și năpăstuiți, de orice neam ar fi fost ei. Le-a mers vestea în toată Cîmpia transilvană ba și peste munți, pe valea Oltului și Jiului pînă la Dunăre. Țăranii ii așteptau, ca pe niște făcători de bine, îi hrăneau și-i ascundeau de potere. Dar pînă la urmă tot i-au prins. Dintre cei de prin partea locului întii au prins-o pe Dochița. Cinci jandarmi cu pene de cocoș au încercuit-o pe cînd urca cu desagii plini de merinde un muncel de la Hodac. Au pus-o în lanțuri și au închis-o într-o temniță de femei din Austria. De atunci n-a mai ajuns pînă la noi alte vești despre ea decît aceste versuri :*

Auzit-ați o întimplare
De-o mindră de fată mare
De-o Dochită haiduciță
Dusă-n fiare la temniță ?
Luni au prins-o
Marți au dus-o
Miercuri în lanțuri au pus-o
Joia de cosițe-au smuls-o
Vinerea pe cap au tuns-o
Simbătă în fiare-au pus-o
Duminică de ședea
Singurică și plînghea
A văzut o păsărea
Ce pe gratii se lăsa
Și Dochită o-ntreba :
— Păsărică păsărea
Nu ești tu din țara mea ?
Păsărica-i răspundea :
— Eu nu săn din țara ta
Dar mi-i drumul pe-acolea
Pe la ușa maică-ta
— Și măicuța ce făcea ?
— Pită albă frămînta
După tine suspina

* Culese de la Ghirca Ștefan, din Șăulia, în anul 1923.

— Păsărică de resteu
Nu ești tu din satul meu ?
— Eu nu săn din satul tău
Dar pe-acolo trec mereu
Pe lingă haiducul tău
— Păsărică de resteu
Ce face haiducul meu ?
— Era negru de amar
Și era la potcovar
Doi cai albi să potcovească
După tine să pornească
— Păsărică de resteu
Spune-i lui haiducul meu
Doi cai albi să potcovească
Dar încocaci să nu pornească
Făr' din hainele mele
Cu bertițe și petele
Să încarce patru cară
Să le ducă-ntră hotără
Să le deie foc și pară
Ca să vadă toată țara
Bobotăile și para
Să puie mîna pe sape
De domnie să ne scape
Să puie mîna pe coase
Să scoată pe domni din case
Și s-o puie pe săcure
Singele domnesc să cure
Săracii în domni să deie
Pîn'oi zice eu să steie.

Atât au mai ajuns în veacul nostru despre Dochita : o baladă și numele.

Curind ceata haiducilor s-a destrămat. Aron a lepădat pistoalele, și-a făcut un toiaș și a pornit pe jos la Viena să tocmească avocat ca s-o scape pe Dochita. Dar l-au prins și pe el și l-au pus la țazne ca să afle numele celorlalți haiduci și ascunzătorile lor. Dar Aron n-a vorbit. Și nu și-a trădat ortacii liberi oricît l-au chinuit. Apoi l-au condamnat la muncă silnică pe 18 ani. Dar după patru ani Aron a fugit de la ocnă im-

preună cu alți condamnați sărbi și s-au ascuns iar prin păduri. Hăituiți fără încetare de jandarmi, s-au furișat ca lighioanele prin smârcuri și steiuri cu gîndul să treacă în România. Se zice să la Turnu Roșu grănicerii austrieci l-ar fi împușcat pe Aron tocmai cînd era să treacă granița. Lovit de glonț, omul a căzut cu capul sub el într-o tufă de păducel. Mai trăia și grănicerul a vrut să-i pună lanțurile. Dar Aron și-a întors fața către osăta și i-a vorbit cu glas rugător: „Fă bine nu mă legă. De-amu cu mine s-a gătat. Mai am cîteva clipe de viață. Aș vrea să mor om slobod. Rogu-te nu mă legă și lasă-mă să mor slobod, măi frate om!“ Și nu l-a legat. Ulterior am aflat, din tainicele sfătuiri ale părinților, că grănicerul acela l-a oblojît pe ascuns într-o sură pustie între Boiu și Tălmaciu. Apoi, cînd s-a pus Aron pe picioare, grănicerul însuși l-a condus într-o noapte pînă la hotarul cu România și i-a dat drumul peste graniță. Grănicerul acela era și el un fecior de român de pe la Făgăraș.

Așa se face că pe Aron-haiducul aveam să-l văd și eu și chiar să și vorbesc cu el, într-o zi de primăvară timpurie.

Aveam atunci zece ani și începeam să cam pricep din lucruri. În dimineață aceea greblam niște gozuri prin ograda. Tata săpa în grădină iar bunicul, jupinul Ioan, care număra de-acuma cam la 70 de ani, sedea ca de obicei în casă și mozolea tutun. Deodată intră pe poartă un om în vîrstă, înalt și vînjos. Părul îi era alb și îi curgea peste urechi în plete încîlcite. Avea privirile ascunse sub niște sprîncene ca de paie și parcă alunecau mereu într-o parte. Se oprește omul lîngă mine cu o mînă în șoldul prins într-un șerpar ciobănesc, iar cu cealaltă trăgînd mai aproape o bîtă noduroasă. Nu zice nici bună ziua, ci numai întreabă parcă gemînd din rărunchi :

— Unde-i Iuăñ ?

Îi arăt cu mîna peste gard unde se vedea tata săpînd.

— Nu ăla, mă !

— Da' care ? întreb eu.

— Iuăñ, ălălalt, jupinul.

— L-am dus în casă la bunicul și înspăimîntat de cele auzite acolo am fugit îndată la tata în grădină.

— Tătică, zic eu cu sufletul la gură, săngele se poate bea?

— Cum să se bea săngele?

— Că omu ăsta care a venit acuma, cum a intrat în casă a zis către moșu: „noa frate, am venit să-ți beau săngele!“

Tata, ce-i drept, s-a cam schimbat la față, a luat sapa, s-a grăbit îndată la fereastră și a strigat bunicului:

— Nu te teme tată că aicea-s și eu!

Tata în casă n-a intrat. Desigur el știa ceea ce eu nu prucepeam atunci. A stat tot timpul de strajă pe tîrnăț, uitîndu-se cu insistență cînd în susul cînd în josul drumului. Ba și pe după casă mai dădea cîte o tîrcoală de parcă se temea de lupi, nu altceva. Am înțeles eu mai tîrziu pricina pazei aceleia și temeiul tainei. Ne aflam doară încă sub jurisdicțîunea austro-ungară iar Aron evadatul mai avea de ispășit încă vreo 14 ani de ocnă pentru rănirea jandarmilor care l-au prins. E drept că Aron părea atunci mort în cele ce știa lumea despre el dar dacă l-ar fi prins nimeni nu l-ar fi ieritat. Și ar fi fost păcat să-l prindă tocmai în zilele aceleia cînd deja începuseră să troznească lanțurile robiei habsburgice.

După ce s-a inserat bine a ieșit bunicul cu Aron în tîrnăț, tata le-a spus că e pace și liniște și atunci Aron mi-a cuprins creștetul în toată palma lui enormă. Zise:

— Te-ai speriat măi, piciule?

Așa a spus: „picuile“, vorbă pe care n-o mai auzisem pînă atunci.

— Eu îs tetea Aron măăă, să nu te temi de mine. Ține o coroană ca să mă ții minte.

Și mi-a dat un ban lucitor.

— Mai ține-l și pe ăsta. E „leu“ măă, ban românesc, așa să știi, că de-amu cu lei o să trăim dacă ne-a ajuta dumnezeu.

Nici de cuvîntul „leu“ nu mai auzisem, dar nici nu mă prea interesa. Pentru mine farmecul acelei clipe era față luminoasă și bună a lui Aron.

— Ia, Ioane, un hîrleț, zise bunicul și hai cu noi.

S-au dus tustrei în fundul grădinii și tata a săpat o vreme la rădăcina unui nuc de sub cumpăna fintinii. S-au întors apoi veseli, au intrat în casă unde mama pusese de mîncare și băutură. După ce s-au ospătat au ieșit iară și am văzut, în lumina lunii, umbra lui Aron azvîrlindu-se peste gard și topindu-se în grădina lui Pîrgălău. Și dus a fost.

Eu însă nu l-am uitat. Nu l-am uitat și din pricina icoanei lui mîngîios-tulburătoare dar și pentru că nu m-au lăsat poveștile bunicului să-l uit, niște povești mereu presărate cu vitejile haiducilor.

De dorul lui, am întrebat-o într-o zi pe mama dacă mai vine pe la noi. Mama m-a privit surprinsă și mi-a răspuns că nu crede să mai vină pentru că a trecut iară în România. Și n-a mai venit. A rămas însă și trăiește și azi în amintirea mea. Trăiește împletit în poveștile bunicului despre voinicii, haiducii și haidușitele veacului care a trecut.

GRIG. IONESCU
biblioteca pers.

FLĂCĂRI LA CASTEL

Haiducia dispăruse sub ploapele închise ale veacului trecut dar problemele sociale și naționale ale neamurilor continuau să rămînă încă nerezolvate și în secolul nostru.

Către sfîrșitul primului război mondial Europa scîrția din încheieturi. Marile imperii, între care și cel habsburgic, se destrămau. Popoarele își scuturau jugul asupriri naționale. Adia un vînt al revoluției proletare de la Urali la Pirinei. Lumea trăia în uimire și derută. În unele provincii ale imperiului austro-ungar au izbucnit răscoale. Răscoalele sănt puhoale care tind să rupă zăgazurile vieții de mizerie. Ele sănt dătătoare de nădejdi — uneori destul de neguroase —, dar de care multimile s-au legat întotdeauna pentru că păreau a duce către un liman. Ce și cum nu se prea știa. Asemenea răscoale au izbucnit și în Transilvania. Așa s-a făcut că în toamna lui 1918 și-au ridicat capetele și sărăntocii din Șăulia și din alte așezări.

În vara acelui an, dar și mai înainte, se întorseră mulți soldați în sat, fugiți de pe fronturile austro-ungare ce se destrămau în Galicia, Bosnia, Piave și alte părți. Unii aduseseră cu ei puști, alții grenade ori măști de gaze, care ce. Dar fiecare aducea ceva comun :

simburele revoltei împotriva asupririi și exploatarii. Ceva neclar, haotic, dar promițător de schimbare. Așa le-a venit și șăulenilor gîndul să facă și ei o „revoluție“ a lor, dacă tot era vorba de revoluție. Și să vadă și ei cum îi aia. Așa, ca să scape de stăpîni și de săracie, să-și sature odată familiile și să le îmbrace. Și au pornit deodată cu sape și coase.

Mai întii s-au adunat în ulița satului și au așteptat un indemn de undeva. Era un fel de „cerc al părăsitorilor“. Se frămintau ca un mușuroi de furnici în căutarea unuia care să le zică : „haideți“. Dar acela nu exista. Era atîta hotărîre și îndîrjire în sufletele celor cîteva sute de flăminzi, urniți din oarba lor supușenie, încît dacă s-ar fi găsit atunci, acolo, un conducător pe măsură... „ar fi cucerit o lume“, dacă cerem metaforei să ne ajute în exprimare. Dar așa ? Ce facem fraților ? Ne-am adunat ca să căscăm gura ?

Nu s-au adunat ca să caște gura. S-au adunat împinși de insuportabila lor viață de mizerie, fără ieșire și fără noimă. Dar pentru a porni pe un drum spre o altă viață, liberă și mai bună, trebuia o gîndire, o teorie, cineva care să-i conducă. Dar de unde teorie în Șaulia și mai ales de unde cineva care să știe a-i conduce ?

Careva a spus într-o doară : „castel“. Cine a spus castel ? Mă, care ai spus castel ? Nu s-a aflat care a spus castel dar oamenii au pornit deodată spre castelul din Zau. Era al grofului. Și groful era domnul. Și ei cu domnii aveau treabă.

— Haideți mă, la castel, hurrra !

De ce la castel ? Nimeni nu ar fi putut explica atunci de ce șăulenii au năvălit spre castel. Poate pentru că el întruchipa puterea, împărăția, asuprirea, teroarea, spaima.

Castelul din Zau avea, e drept, o poveste a lui. El aparținea grofului care era ministru în guvernul de la Viena. Fusese ridicat după fantezia iubitei castelanului, o prințesă englezoaică. Cică a fost plăsmuit după împărțirea anului pe anotimpuri, luni, săptămîni și zile. Corespunzător acestei împărțiri au fost orînduite tururile, apartamentele, camerele și ferestrele. Apoi, ceruse prințesa, ca fiecare cameră să fie mobilată după

modelul unei anumite țări, mai cu seamă orientale. Apoi că... naiba știe ce a mai putut născoci un cap de prințesă. Că, zicea ea, altfel nu vine la Zau nici în ruptul capului. Și închipuiască-și oricine ce nenorocire ar fi fost pe capul bieților țărani din Zau și din Șaulia dacă, doamne ferește, prințesa n-ar fi venit! Însă un castel nu se putea face numai din plășmuiri fanteziste,oricât de princiare și oricât de englezești ar fi fost ele. Mai trebuiau piatră și marmură. Și bani, bani mulți. Iar banii se făceau pe vremea aceea din tîrșii de opinci. Deci au început a-și tîrșii opincile și zăhanii și șaulenii, ba și ticudenii și mihașenii pentru că toți trăiau și trudeau pe pămîntul grofului.

...De astă dată și-au tîrșii șaulenii opincile prin tină pînă la porțile castelului. Inimile însă nu li s-au chiricit ca altă dată de sfială în fața stăpînitorului și mîinile nu le-au mai tremurat. Era cea dintîi eliberare din teama supușeniei. Porțile au căzut cu larmă mare, iar puhoiul s-a revîrsat înăuntru, lipăind pe lespezi de marmură. Camerele siriene, chinezești, turcești, bidermaier ori rococo au cunoscut tăișul saapelor, ceainicile de aramă s-au turtit, covoarele persane s-au umplut de tină, iar tablourile lui Millet și Delaroche s-au coborît de pe pereți în fața săracilor. La capetele scărilor halebardierii de cîrpe îmbrăcați în zale stăteau martori. Sapele au trăznit în cuirăsele lor și căștile cu mască au zburat rostogolindu-se pe trepte cu hăulituri goale. Lică, mucalitul satului, și-a dezlegat opincile și le-a încălțat în picioarele unui halebardier, în schimbul ciocnirilor de zale. Dar repede i-a părut rău. Prea erau grele și prea rodeau încălțările acelea. Le-a scos și le-a aruncat. După ce și-au istovit năduful în acareturile castelului oamenii au început să caute de mîncare dar n-au găsit. „Și-amu ce facem? Că la castel nu-i de mîncare. De mîncare e la curte. Haideți la curte!“

Și s-au întors șaulenii flămînzi și asudați la curtea castelanului din Șaulia, unde hălăduia Léb — omul grofului.

La curte dacă au ajuns, mai întîi unii s-au gîndit să pună foc magaziilor cu cereale și grajdurilor. În vre-

mea asta, văzind-o pe doamna administratorului Léb speriată de moarte, cîțiva oameni au ajutat-o să-și urce copiii în căruță : „Fugi doamnă cu copiii, cît ii vedea cu ochii, că e revoluție ! Faceți loc, mă !“ Șăulenii n-aveau nimic nici cu doamna, nici cu copiii lui Léb. Nici măcar cu Léb n-aveau. Degeaba s-a ascuns el : „Ieși domnule din pivniță și du-ți familia în lume că-i bai mare !“ Ar fi vărsat șăulenii sînge, că pe aia au pornit, dar cu cine să te pui ? Notarul a fugit, jandarmii au fugit, groful naiba să-l știe unde o fi fiind. Așa că n-a rămas altceva de făcut decît să zdrobească și să pună foc la curte. Și au pus. Dar după ce au pus focul, îndată s-au grăbit cu toții să-l stingă. Se auzise de undeva glas mînios de muiere răzbătînd ca o trompetă în alarmă :

— Că tot pe dos le faceti, bată-vă dumnezeu de neisprăviți ! Trebuia să fi golit mai întîi magaziile și grajdurile, trăzniv-ar Precesta...

Și în timp ce silozurile ardeau cu bobotaie și vacile răgeau însășimîntate sub acoperișurile în flăcări și-au dat seama și bărbății că grînele și vitele ar fi fost mult mai folositoare la ei acasă decît să se mistuie în flăcări. Și au pornit cu găleți și cu lopeți să stingă focul. Dar nu cu mare grabă și nu cu toată inima. Că de fapt ei n-au venit la curte ca să jefuiască, ei au venit să facă „revoluție“, așa cum înțelegeau ei : să zdrobească, să ardă, să nu mai fie nici domn, nici stăpînire, să se răzbune, să-și verse amarul și acuma uite că se lasă cu prădăciune, tulai doamne ! Noa, nu-i bai, că doar și grajdurile acelea și silozurile tot din prădăciune s-au înălțat, ba bine că nu ! Hurra !

Ciinii urlau peste sat. Cînd pe prispa casei noastre au prins a se vedea flăcările de la curte, iată-l pe bunicul — jupîn Ioan — haiducul, smulgînd un par din gard. Îmi strigă :

— Hai copile.

— Unde, moșule ?

— La curte !

Am trecut pîriul, am urcat hodaia, am trecut drumul țării și iată-ne la curte. Adică la foc. Atunci în capul meu și nu numai al meu revoluția era sinonimă cu fo-

cul. Cu înălțimea-sa focul ! Pălălăile țisneau vîjind din pămînt și se aruncau dintr-o înverșunare pînă la poarta cerului, ducînd parcă pe umeri zvîrcoliri de fum și scîntei în gemete răgușite. Nici nu știai dacă de jos în sus arde ori din înaltul cerului, dacă pîrjolul se înaltă ori se varsă. Mă uitam la bunicul. Pe fața lui era numai pîrjol și vilvătăi. Parcă nu era acolo bunicul ; strîngea cu pumnii parul gardului :

Nu mi-i frică de jîndari
Pînă are gardul pari
Că jîndaru nu-i de fier
Să nu intre brișca-n el.

Era cîntecul bunicului pe care mi-l cînta de multe ori în momentele lui de amintiri. Acu nu mi-l cînta, dar eu îl auzeam privindu-l cum strîngea în mîini parul gardului.

— Așa...

— Ce, așa, moșule ?

— Taci și uită-te.

Femeile satului pătrunseseră în cămările domnești și ieșeau cu înfrigurare cărînd prin fum plăpumi, perne, rochii, crătiș, saltele, coșuri, oale, ciubere, fărașe, fuiioare, coveți, cizme, cărucioare, combinezoane... Altele se grăbiseră la grajduri, la cotețe, la silozuri și ieșeau de sub flăcări și din fum cu găleți, cu saci ba și numai cu șorțurile prinse în brîu și cărau, și cărau cu disperare ceva-undeva în locuri numai de ele știute,reveneau cu hărnicie disperată, iar intrau, tipau, ieșeau cu vaca de corn, cu porcul de urechi, cu oaia de coadă și se tot duceau...

— Așa Dochîțo... treabă faină...

— Ce zici moșule ?

— Taci și uită-te.

Bunicul meu era în alt veac, cu alți oameni, cu haiducii și Dochîțele lui de altădată.

Și a ținut asta pînă către însurat. Atunci focul a adormit, aplecîndu-și coama în jar. Numai fumul și tăciunii mai rămăseseră din el. Oamenii s-au mai ostoit

și încet, încet s-au adunat pe dîmb. În tăcere. Prea tăcere. Parcă și ei și-au aplecat coamele.

— Nu-i a bună...

— Ce nu-i a bună, moșule ?

— Taci și uită-te.

Soarele cobora peste stăunii. Se lăsa cu frig. Zumzetul femeilor care mai trebăluiau la curte ca la casa lor asfințeau și el încet-încet. Se molcomea totul. Numai fumurile se infășurau întrînsele ca o conștiință neîmpăcată.

— Noa, amu ?

— Ce amu ?

— Amu ce mai facem ?

Cine să știe ? Sapele au trăznit, focul a țisnit și a pustiit, curtea praf și pulbere, domni nu sînt, oamenii sînt aici precum se văd, tac, așteaptă ceva, ce anume ?

— Măi fraților, eu tot flămind am rămas.

Lică încălțase de astădată șoșonii domnului Léb pe labele goale. Altă dată oamenii ar fi rîs. Acum nu rîse nimeni.

— Bun ar fi un vinars amu, zise careva.

— Hai !

S-au urnit ca o avalanșă, încet, nesigur, apoi au plecat cu toții pe uliță la vale, parcă rostogolindu-se. Au lăsat femeile la curte ca să isprăvească ce mai era. După datina din strămoși, femeile întotdeauna mai au la urmă de făcut ceva. Isprăvesc adică. Au rămas și acumă să isprăvească, iar bărbații au pornit-o la vale. Tăcuți, oameni mulți și vorbă puțină. Prea puțină vorbă pentru atîta omenire. Nu era firesc. Se părea că sufletele nu scăpaseră din chingi. Ce a fost pînă atunci se părea a fi fost numai o încercare — nu prea reușită — de evadare din strînsoarea de veacuri a sufletului de jeler. Tot ce au făcut în ziua aceea oamenii era numai ca o întărîtare, ca o atîțare prin gard către ciinii domnilor, de care încă se mai tem. Se mai tem, se mai tem ! Față în față cu fiara încă nu s-au aflat. Dar fiara care e ? Si unde e ? E la Luduș ? La Turda ? La Budapesta ? La Viena ? Ei, pace bună omule și să fii sănătos !

— Dar încotro măi oameni buni ?

Domnul Radu, cîrciumarul, parcă se răstignise în mijlocul drumului cu niște ulcele în mîini. Zîmbea cam tremurat și se vedea că nu e sigur nicăi de cum îl cheamă.

— Faceți bine și oprîți-vă. Care-i mai mare?

— Tăti săntem mari, domnule, spuse careva destul de morocănos.

— Că bine zici, că de amu toți săntem mari. Si unde ziceți că mergeți?

— Să bem o țîră la domnul Țîrfoacă.

— Dar vinarsul meu nu-i bun? Întrebă domnul Radu arătînd un butoi de două vedre apărut ca din înțimplare la buza șanțului.

— Îi bun el domnule Radu, dar dumneata îl dai scump. Țîrfoacă dă mai ieftin.

— Poate că dă mai ieftin, bade Lică, dar Țîrfoacă e calic.

— D-apoi că noi nu pe Țîrfoacă îl bem...

— Bată-te să te bată măi Vasi... dar acum că v-ati oprit, faceți bine și gustați și de la mine. Că dau ieftin.

— Anume?

— Să zicem, de pomană. Bine o fi?

— Haideți mă că domnul bolînd. Cînd a dat Radu de pomană?

— Luați butoiul și împărtiți-l singuri dacă nu mă credeți, mai spuse domnul Radu, și parcă-i păru rău de vorbă. Dar oare de ce o fi ferecat domnul Radu obloanele prăvăliei și de ce o fi legat bîrne la ușă?

Pînă una alta oamenii au pus mîna pe ulcele și au început a goli butoiul. Radu numai privea și mai cu seamă era atent cine și cît bea. Mai întîi și mai întîi, butoiul l-a destupat Vasi cu o lovitură de topor. Apoi Lică l-a ridicat pe gard ca să curgă, iar mai departe a mers totul de la sine. Au început glasurile, chiotele. S-au făcut ele stăpîne. Si iată că oamenii nu mai sănt morocănoși. Pînă acum nu știau ce să facă și cum să facă. Acuma și-au luat rachiul povătuitor. Oamenii se înfierbîntaseră.

— Ia mai dă, domnule Radu.

— Nu mai am.

— Nu te face, domnule. Degeaba ți-ai ferecat obloanele, că focul... știi dumneata...

— Să-mi sără ochii măi Lică dacă mai am ; dar are Țirfoacă ; a adus aseară. Să mai facă și el pomană.

Sărmanul Țirfoacă, tată a cinci copii, ar fi făcut el pomană, ar fi făcut, că de aceea și ieșise în ușa prăvăliei. Dar n-a mai avut cind și cui. S-a pomenit deodată luat de uragan.

— Fugi domnule, fugi că-i prăpăd !

Dar Țirfoacă nu fuge și nici copiii nu și-i ascunde.

— Io cu oamenii am trăit și cu oamenii vreau să trăiesc și de-amu, își începu Țirfoacă pledoaria care semăna cu ultimul cuvînt al condamnatului. Vreți beutură ? Poftiți beutură ! Vreți marfă ? Poftiți marfă ! Vreți viața mea ? Poftiți viața mea, dacă vă face folos viața unui păcătos ca mine...

Dar cui îi putea folosi viața unui păcătos ca Țirfoacă ? Îl ia puhoiul pe Țirfoacă, și-l poartă, și-l răsucește prin propria-i prăvălie, nimeni nu-l vede, nimeni nu-l deosebește. Oamenii tipă, urlă, scotoresc, răstoarnă, ronțăie între măsele orez crud, își bagă mîinile în butoiul cu smoală de osie, gustă, nu-i magiun, scuipă, trag sertarele, le răstoarnă, le calcă, gustă din damigeana cu oțet, scuipă și ies în stradă trasfigurați... Nu mai au ce să mai distrugă, ce să mai zdrobească ?

— Haideți la Clăinoae să bem cu primarul, cerul lui ș-al cui l-a pus primar !

— Haidaaa !

Clăinoae avea și ea cîrciumă, lîngă casa noastră. Iar primarul era tata.

— Hai acasă copile, zice bunicul, că de-amu poruncesc rachiul. Păcat.

— Ce-i păcat ?

— Taci și hai.

Și a pornit „uraganul“ în noapte, prin burniță, spre Clăinoae ca să bea cu primarul. Dar n-a mai ajuns. Era ca o furtună ce se mistuie în zare, ca un șuvoi care tîra după el ultima viitură. „Revoluția“ se terciuia în noroiul cleios dintre șanțuri. Unde și unde cite o chemare în beznă. Nu mai găsea răspuns, nu mai primea atîțare. Gurile s-au stins încet, răgușite. Peste tot s-a

lăsat liniștea. Fumul încăios cobora de la curte peste sat purtind cu el duhoarea de păr ars.

Mergem spre casă pe întuneric. Bunicul gîfiie, iar eu lipăi cu opincile prin smîntîna cărării. Ajungem la pîrîu. Dăm de podeț pe pipăite. Nu vedem nimic. Dar auzim o bolboceală în apă și un glas mormînd și bles-temînd.

— Care ești ?

— Eu săint jupîne. Eu, vecinul Nagălă.

Nagălă acesta era un amărît de jeler la curte.

— Ce cauți acolo ? Puntea e aici.

— Dumnezeu să mai știe, că eu niciodată nu găsesc puntea. Nici pe lumină, d-apoi pe întuneric ?

Bunicul îi întinde bîta, badea Nagălă izbutește să ajungă la punte și opintindu-se ca într-o mare încercare pornește tușind după noi.

— Amu, jupîne dragă, ce crezi dumneata ? După treaba asta oare ne dă pămînt ?

— Cine să ne deie pămînt ?

— Păi cine, doamne ? Revoluția.

Lipăia greu prin tina lipicioasă.

— Că dacă nu ne-or da pămînt, măcar loc de casă să ne sloboade de la curte. Și aşa facem destule zile. Că pereți ne-am face noi din pămînt, iar trestie crește destulă pe tău, pînă-i lumea, și-apoi celelalte or mere ele cum or mere. Ha ? Ce zici jupîne ? Ori nu zici nimic ?

— Ce să zic, măi vecine ? Ar trebui să-i întrebi pe ăi mari.

— Ai mari... Care ai mari, că de-amu nu mai săint...

Ajungem la poartă, ne spunem noapte bună și-l lăsăm pe Nagălă în întuneric. Nu-l vedem, dar îl auzim.

— Dumnezeii cui a plămădit lumea asta de haram !

Nagălă chiuie răgușit și lovește cu sapa în propriul gard. Și lovește, și lovește...

Bobotaia a fost sîmbătă. Acum e duminică dimineață.

Fiecare sat își are lumina sa, mirosul său și fondul său sonor. Lumina Șăuliei în dimineața aceasta e roșie și se varsă din soarele abia răsărit peste casele acoperite cu paie și peste grădinile albite de brumă. E o toamnă timpurie. Aceeași toamnă și aceeași lumină din-

veacuri. Dar miroslul e altul astăzi. Miroase a fum și pîrjol. Pîcă din ajun stăruie pe vale, de la moară pînă spre pădure. Iar fondul sonor nu e cel obișnuit. Unde sănt cîinii de nu latră? Sloboziți din legătoare de cu seară au pornit pe firul miroslului de șorică ars, iar acumă se înfruptă la ospățul de la curte. În schimb se aud mugetele vitelor domnești împrăștiate pe la casele oamenilor. Vitele cer dreptul lor în tain de fîn. Dar de unde fîn? Că oamenii, neavînd vite, n-au nici fîn la case. Au paie, dar vitele domnești le refuză. Deocamdată. Așa că ele acoperă satul cu mugetele lor. Iar peste acestea se suprapun sfîșietoarele guîături ale porcilor sub cuțit. Oamenii sacrifică porcii capturați. E cea dintîi dobîndă din răscoală.

Și peste toate au inceput să bată clopoțele. Cheamă oamenii la slujba de duminică. La împăcare. Dar oamenii au acumă altă treabă. Și nici nu le arde de împăcare. Cu cine să se împace dacă domnii au fugit? Să vină înapoi și-apoi s-a vedea.

Dacă în loc să pună foc la curte s-ar fi găsit cineva să strige: „Haideți, oameni buni, să ne organizăm, să măsurăm pămîntul, să-l împărțim între noi, să punem vacă cu vacă, să arăm, să semănam, că vine iarna, oameni buni, și rămîne pămîntul pustiu!“ poate că oamenii ar fi sărit cu mic cu mare și s-ar fi organizat, ar fi muncit, ar fi apărat apoi ce au cucerit... Dar fiindcă nu s-a auzit un astfel de glas și fiindcă nu s-a găsit nimeni care să-i adune pe țărani laolaltă, s-au întîmplat cele ce s-au întîmplat, iar oamenii au rămas prin ogrăzile lor toată ziua de duminică și luni, pînă către seară.

Luni seara, pe la asfintit, peste satul ascuns încă în pîcăla fumului s-a auzit deodată lătratul unei mitraliere. O rafală, două, trei, mai multe. Se trăgea din deal, de lîngă primărie. Din țintirim. Satul a amușit deodată. Pînă și vitele lihnite de foame au tăcut. Moartea își flutura aripa peste Șaulia.

Tata cioplea cu barda o talpă de sanie. A lăsat barda și a ascultat o clipă. Apoi i-a chemat pe frații mei mai mari, care de-acumă erau feciori mărișori și le-a zis:

— Dați fuga prin sat — dar fără zarvă mare — și spuneți din casă în casă ca toți bărbații să se ascundă și să nu iasă la iveală pînă n-or auzi buciumul pe deal. Înțelesu-m-ați ? Pînă n-or auzi buciumul.

— Înțeles.

— Trimiteti și pe alți feciori ca să alerge vestea cît mai repede. Dar mai întii și mai întii începeți cu Lică și cu Vasi, — că pe ei o să-i caute întîiași dată, după bănuiala mea. Pînă dimineața să nu mai rămînă picior de bărbat prin sat. Toți în trestie, în pădure, unde-or ști . Auzit-ați ?

— Auzit.

— Mă duc și eu, zic.

— Tu rămîi cu mine.

Nu pleacă bine frații mei că se și arată la poartă o copilă cu sufletul la gură :

— Bade Iuane, te cheamă la primărie. Da amu ia, aşa a zis.

— Cătane-s ?

— Ba. Is oameni.

— Ciți ?

— Patru cu puști și cu domnul Léb.

Tata era un ometeoî cît cumpăna fintinii, aşa-l vedeam eu. S-a rîdicat de pe bușteni și a cerut mamei haina și bîta de salcîm. Mama s-a arătat îndată cu surorile mele cele mici prinse de rochie. Zice mama cu glas tremurat :

— Eu aş crede Iuane să nu te duci, că-i primejdie.

— Is primar, tu muiere, cată să mă duc.

Tata a ajuns primar dintr-o infirmitate. Avea platfuss. Din cauza asta nu putea umbla mai mult de un kilometru, după care trebuia să se așeze ca să-i treacă durerile. De aceea nici armată n-a făcut și nici în război n-a fost. În timpul războiului, fiind singurul bărbat rămas în sat, a venit poruncă de la pretură ca să-l facă satul primar. și l-au făcut. Dar cum s-a purtat tata ca primar n-are a-mi fi rușine, după cum se va vedea.

— Noa, hai, îmi zice tata.

— Duci și copilul ? mai îndrăznește mama cu mirare. Doamne, mă bărbate...

— Poate o fi de trebuintă.

Și am plecat spre primărie. Tata pe gînduri, eu mîndru.

În ograda primăriei am văzut întîi mitraliera. M-a dezamăgit. Nu era cum mi-o închipuam : o namilă fioroasă, cu urechi și ochi de zmeu. Era un fel de fedeleș așezat pe o cotigă cu două roți de fier. Mai mare rușinea. Lîngă mitralieră, patru oameni cu puști. Puști mai văzusem, nu mă impresionau. Iar oamenii nici măcar nu erau cătane. Erau oameni-oameni. Doi erau îmbrăcați cu haine de pânură sură, cum purtau ungurii, iar doi erau români — se vedea după cioareci și după căciuli. Tuspatru țărani. Numai că erau încinși cu curele, aveau cartușiere la centură și pe braț purtau cîte o banderolă albă.

— Tu ești primarul ? Întreabă unul pe sub căciula lăsată pe ochi.

— Eu sănt. Dar dumneavoastră cine săntă dacă nu vă este cu supărare ?...

Întrebarea tatii m-a speriat, dar m-a și umplut de admirătie.

— ...Trebuie să știu cu cine vorbesc, ca să știu cum să vorbesc, mai adaugă tata.

— Noi săntem garda albă și venim de la Luduș cu ordin de la domnul primpretor.

— Pot vedea și eu ordinul acela ? Sânt primarul comunei.

— Poți vedea și ordinul dacă știi să citești.

— Știu să citeșc.

— Dar îi scris ungurește.

— Știu să citeșc și ungurește.

Oamenii cu pușcă s-au arătat a fi puțin mirați, apoi unul din ei schimbă cîteva cuvinte ungurești cu tata și îi arată o hîrtie. Tata o citește și o înapoiază.

— E în ordine. Ștampila e bună, dar iscălitura nu-i a primpretorului, că pe aia o cunosc. Dar să auzim despre ce e vorba ?

— Mai te miri despre ce e vorba, domnule primar ?

— Să auzim.

— Ce s-a întîmplat aici ?

— Ceea ce vedeți și dumneavoastră, vă rog să mă lăsați că nu știu care săntă mai mare.

— Toti sîntem mari.

— Să fiți sănătoși.

S-a lăsat puțină tăcere. Gardiștii părură o vreme stin-gherită.

— Poate ai fost cu ei, domnule primar.

— Sîmbătă n-am fost în sat. Am fost la Band.

— Ce-ai căutat la Band ?

— Sîmbătă e zi de tîrg la Band și oamenii merg la tîrg.

— Nu cumva te-ai dus anume ?

— Ba... anume m-am dus.

— Anume... cum adică ?

— Anume... să cumpăr o bardă.

— Dumneata, domnule primar, ori ești prost, ori vrei să ne prostești pe noi.

— Cum anume, domnule ?

— Te faci că nu știi ce vreau să știu.

— Ce vreți să știți, mă rog ?

— Vreau să știu cine a pornit revolta.

— Asta n-am de unde ști !

— N-ai de unde ști ? Las că spui tu îndată. Pînă una alta ia măsuri ca mîine dimineață, în zori, toți bărbatii din sat să fie aici. Ai înțeles ? Unul să nu lipsească.

— Bine domnule. Pornesc chiar acum să-i înștiin-țez.

Sare unul dintre ei :

— Ne, ne, ne, tu rămîi aici. Trimite pe altcineva. Că dacă nu vin oamenii ori nu-i aflăm pe răufăcători, pe tine te împușcăm, mama ta de bolșevic. Ești bolșevic, am auzit noi.

— Nu știu ce-i aia.

— Gura și treci la treabă !

— Atunci, zice tata privindu-mă lung, să trimit copilul ăsta la jurat cu porunca dumneavoastră. Bine a fi ?

— Bine, dar mai repede.

— Repede domnule, repede.

Și tata, săracul, mă ia de mînă, se lasă pe vine în fața mea și începe a mă sfătui. Rar, deslușit, șoptit.

— Vorbește tare să auzim și noi ce spui, tipă unul.

— Tare domnule, tare. Ascultă-mă bine, îmi zice tata. Tu înțelegi... Te duci la jurat, că știi unde stă, și-i spui că să umble toată noaptea prin sat să le spună oamenilor ca măine dimineață cum se face ziua să fie cu toți aici. Unul să nu lipsească. Înțelegi mă? Iar Traian și Partenie să termine treaba aşa cum le-am spus eu. Mă, tu înțelegi ce spun?

— Înțeleg tătică, cum să nu înțeleg.

Și chiar înțelegeam.

— Cine-i Traian ăla? întrebă răstit un pușcaș.

— Traian și Partenie sunt copiii mei, domnule, le-am lăsat ceva de isprăvit pe acasă.

— Noa, dă-i drumul.

— Dacă ai înțeles, du-te dragul tatii tot fuguța.

De înțeles am înțeles eu perfect, mai cu seamă că mi-a spus „dragul tatii“, vorbă cu totul rară în gura tatii. Am înțeles aşa de bine că nici n-am mai dat pe la jurat, ci în drumul meu către casă băteam pe la poartă întrebînd dacă au fost pe acolo frații mei. Au fost peste tot, satul aflase, oamenii dispăruseră din sat.

Tata era un om tare de suflet și cu spinarea dreaptă. El nu s-a aplecat niciodată cînd nu s-a cuvenit. Era o fire mîndră, cum ii șade bine unui bărbat. De aceea n-am putut afla niciodată ce s-a petrecut noaptea la primărie. Despre cicatricea de deasupra ochiului drept pe care o căpătase în noaptea aceea, și pe care a purtat-o toată viața, nouă ne-a spus că s-ar fi lovit singur, pe întuneric, de o scîndură de la balconul primăriei, desprinsă de răsculați. Dar am aflat eu cîte ceva, mai tîrziu, cînd mai crescusem. Am aflat anume că gardiștii aceia albi l-ar fi legat pe tata fedeleș și l-ar fi spînzurat pe o coadă de furcă între două mese. Pînă va spune cine-s căpetenile răscoalei. L-au ținut aşa jumătate mort și jumătate leșinat pînă a dat Léb peste ei. I-a certat Léb pe gardiști, i-a amenințat că le oprește din plată și atunci l-au dezlegat. De la tata n-au aflat nimic și nici n-aveau ce. Instigatori n-au fost, conducători n-au fost.

Zorile zilei de marți s-au ivit săngerii și lugubre. Dar oamenii nu se arătau.

— Unde-s oamenii primarule?

— Vin ei, vin domiile.

Dar oamenii nu veneau.

— Dacă nu vin oamenii te împușcăm pe tine prima-rule. Ti-am mai spus.

— Să mă împușcați dacă aveți asemenea drept.

— Ai să vezi.

Trecuse de amiază și oamenii nu se arătau. Dar, iată, iată ! Iată unul : Lică al Istinii. Omul se îmbătase și adormise pe undeva. Așa că vestea pornită prin sat de frații mei nu-l găsise. Acum venea pe drum în sus legânindu-se și fredonind un crîmpei de cîntec numai de el știut. Era Lică ăsta un om vesel din fire, mult prea vesel și prea boem pentru sărăcia lui. Cînd apuca la un pahar apoi umbla teleleu printre oameni, avînd plăcerea și pretenția ca toți oamenii să se bucure și să fie veseli asemenea lui. Așa și acumă. Venea împleticindu-se și mirîndu-se : „Unde-or fi oamenii satului ? Că nu se văd“. Oare să nu-l fi oprit nimeni ca să-i spună să se ascundă ? Sau credeau oare oamenii că Lică cunoaște alarma dată de tata ? Cine poate ști acumă. Atunci Lică urcea drumul lălăind și bucurîndu-se.

— Ehe ! Iaca oameni mă ! se bucură Lică și se apropie de gardiști, rîzind prietenos. Iacă mă, oameni buni. Da voi cine sănăteți ? Văd că aveți puști, brava, că dacă aveam noi sămbătă și ceva puști... ehehe !

— Dar n-ați avut ? Îl ispitește unul din garda albă.

— Ne, n-am avut. Dar am avut sape, și-am avut to-poare, și-apoi dă doamne bine, hura revoluția ! Trăiască !

— Dar cine a mai fost ?

— Cum cine ? Tătă nația.

— Cine anume ?

— Nația mă, nația, tu nu știi ce-i nația ? Voi de unde dracu sănăteți de nu știți ce-i nația ? Da amu bine că ne-ați adus puști, că cu pușca îi altfel.

— Dar telefonul cine l-a tăiat ?

— Ehe, telefonul... să crești mare ! Vasi săracu. Vasi și cu mine, că așa-i revoluția : întîi telefonul. Da mă rog voi de la care revoluție veniți, ori la care vă duceți cu puștile, ori, cum doamne să vă întreb, că vă văd nație și frații, adică de-ai noștri, hura măi fraților, vivat revoluția !

Patru puști s-au întins către Lică și toate patru au detunat deodată. Lică a holbat ochii, s-a trezit brusc, a răcnit ca din gură de iad :

— Varvarilor ! Măăă !

Și s-a prăbușit cu capu-n șanț. S-a zvârcolit, un pic numai, apoi s-a ostoit. Gardiști și-au cercat viața cu virful bocancilor, lovindu-l peste față.

— Gata.

Apoi și-au aprins țigările.

— Ia primarule un hîrleț și îngroapă-l, că-ți vine rîndul și tîie dacă nici pînă pe seară nu vin oamenii.

— Nu, lasă, zice altul. Lăsați mortul acolo unde-i. Să-l vadă lumea.

Vesta mortii lui Lică a străbătut satul ca un fulger. Cu mare cutremur. Cutremurul acela a avut un efect. Pe însurat au apărut în uliță femeile satului. Poate că toate femeile. Tăcute și întunecate. Apoi au urcat drumul și s-au oprit în fața primăriei. S-au oprit cu mîinile ascunse sub șorțuri. În mîini țineau toporașe, eare ce. Dar cine putea ști asta, atunci, afară de ele ?

— Voi ce vreți, se răstește un gardist. Vedeți mitrăliera ? Ce vreți ?

— Vrem să vorbim cu domnul Léb.

Se arată domnul Léb, ieșind din cancelaria primăriei. Hîlbează ochii, dă să intre iar în cancelarie dar îl oprește glasul lui Mari. Mari a lui Pap Iânoș — cizmarul — începe în ungurește :

— Unde ți-e nevasta, domnule Léb ?

— La Luduș, Mari-néni, răspunde Léb tot ungurește.

— Dar copiii ?

— Și copiii, Mari-néni, și copiii.

— Trăiesc ?

— Trăiesc, mulțumesc lui Dumnezeu.

— Așa, așa... Dar cui s-ar cădea să mai mulțumești pentru asta domnule Léb, rogu-te ?

Léb își scărpină barba.

— Drept ăi, Mari-néni, oamenilor de aici, din sat.

— Așa, așa. Ș-amu, dumneata cum vrei să le mulțumești oamenilor ? Cu gloanțe ?

— Ia ascultă muiere, se răstește un gardist cu cioareci albi de pănură, să taci că... vezi pușca ?

— Ei, măi Tilincă, ridică glasul Irina lui Vasi. Femeie pogană lelea Irina, că-i știa satul gura. Ei, măi Tilincă, ce cauți tu aici ?

— De unde știi tu că mă cheamă Tilincă ?

— De unde știu ? Ai uitat că m-ai petițit, mă flendurosule ? Mai bine ai sta acasă la Luduș, să-ți păzești nevasta, că ai ce păzi pînă-i lumea, lasă că Șaulia o păzim noi. Cîți bani ți-a dat domnul Léb pentru viața lui Lică, mă ? Îi veni tu să ai grija de mumă-sa, mă prăpăditule ? La Luduș n-ai rînd la vorbă între oameni de omenie și vii aici cu pușca, mă... Ce-i cîrpa aia de pe mîna ta ? Cîrpă albă, mă ? Pune una neagră, că ți-ar sta mai bine, mă... Cîrpă de ucigaș ! Mă, bărbații noștri moarte de om n-au făcut, ce aveți cu ei ?

— N-avem nimica, lele Irină — intervine domnul Léb, numai să aducă înapoi ce au luat.

— Apoi cine a luat a aduce. Dar să ne lăsați în pace bărbații ca să nu se aleagă ceva și mai rău, auzi domnule Léb ?

Șaulencele au fost și de data asta dirze și istețe. În timp ce Irina lui Vasi și Mari a lui Pap Ianoș parlamentau, ochii femeilor, întotdeauna iscoditori, au zărit mitraliera lingă gard. Unele au făcut pe neobservate ogoi în jurul ei, iar altele au apucat-o de roți și, ușur-rel-ușurel, au cărat-o pînă după primărie și au aruncat-o în fintină. Apoi s-au făcut a nu ști nimica, treabă de altfel tot femeiască.

Cînd gardiștii au observat lipsa mitralierei era prea tîrziu. Femeile erau toate ciopor în jurul lor, nu mai făceau taină de toporașele de sub șorțuri și au început a pune ele condiții : domnul Léb să plătească gardiștii, dacă vrea, ce crede că trebuie plătit, iar gardiștii în momentul acesta să iasă din sat. Dar amu, mintenaș ! Puștile rămîn aici. Și gloanțele. Că are și Șaulia bărbați și le trebuie puști, că au început să umble fel de fel de bande, după cît se vede, chiar aici.

Și cu asta cei patru și-au smuls banderolele albe de pe braț și s-au dus. S-au dus și femeile pe la casele lor. Au isprăvit și aici tot ele ce era de isprăvit. Tata a luat

puștile și gloanțele și a venit și el acasă, după atită lipsă. Lîngă primărie au rămas „de veghe“ numai ochii lui Lică, deschiși, nedumeriți, întrebători și cu țilecuri multe.

Se știe că lupul cutreieră iarna distanțe de cîteva zeci de kilometri într-o singură noapte și că tot cam pînă la o astfel de bătaie aude cît se poate de bine. De aceea oamenii de prin părțile noastre aveau obiceiul ca în serile cu ger și viscol să se urce pe înălțimi și să sună din corn de vacă. Să audă lupii din cele patru vîrturi și să oculească acele locuri. Fiind eu, la vîrsta de zece ani, responsabilul unic al celor șapte oi ale tatii, am deprins meșteșugul sunatului din corn și-l săvîrșeam întotdeauna cu plăcere și mîndrie.

Acum, după ce totul s-a sfîrșit cum s-a sfîrșit, zice tata :

— Tu, copile, mai ai treabă. Ia cornul, du-te pe hoarde și sună să audă oamenii, să se întoarcă la casele lor.

— Dar îi noapte, se plînge mama cu sfială, de parcă ei i-ar fi fost frică, nu mie.

— Ti-e frică, mă ?

— Nu mi-e frică, tătică, sar eu de colo. Și într-adever nu-mi era frică. Știam că dacă voi suna din corn va începe viața prin sat. Și am sunat în noaptea aceea, și am sunat, și am sunat ca niciodată !

Pînă la ziuă s-au întors oamenii la casele lor. Cu sfială, cu precauțiiune, ca fiarele hăituite. Stătuseră ascunși în tău, tremurînd în apa pînă la brîu, în tainiță de nestrăbătut a papurei și a trestiei unde numai lupii și vulpile cunoșteau rosturile. Locul totuși nu era prea sigur, că dacă le-ar fi dat prin cap urmăritorilor să aprindă trestia, ar fi ars cu toții ca șoareci. Dar aceasta ar fi fost o operație pe care patru derbedei de seama acelor gardiști nu și-ar fi putut-o imagina. Așa au stat oamenii acolo două nopți și o zi scăpînd de gloanțele mitralierei. Marți noaptea dăduse primul îngheț și se formase pe lac o pojghiță de două degete. Mai mire-se cîndeva că oamenii acelei generații din Șăulia, bărbați la vîrsta de 40-50 ani, nu mai puteau sta în picioare. Urmele acelor două nopți au dăinuit de-a lungul multor

ani și pentru mulți numai mormintele le-au înlăturat. Morminte care s-au deschis prea devreme pentru unii. Așa s-au dus pe rînd Mihăilă Lungu, Nichita Ciociaie, Tătaru de la Buturoi, Simionu Ilenii Tii și alții pe care i-am uitat. Dar și Ghiurița Mîrza, ceterașul, din asta ne-a părăsit de tînăr. A poftit să aibă vaci în bătătură. Și a scos din flăcări trei. Dar acasă s-a văzut că-s boi. Așa ii picase. Ghinionul tot cu omul sărac. Le-a dat drumul nevastă-sa Ilica, de mila lor și de groaza mitralierei.

De groaza gloanțelor s-au dus înapoi la curte vitele și porcii care n-au apucat a fi sacrificați. Ceilalți, întru săturarea flăminzilor, să le fie de bine ! Și din boarfe s-au mai dus ce s-a dus. Dar lelea Maria a Chimului mulți ani după aceea se îmbrăca în malacovul doamnei Léb, cînd spoia prispa casei cu lut frămîntat în balegă de vacă.

Cîinii satului, după ce au isprăvit cu ospățul de la curte, s-au întors iarăși la stăpîni și și-au supus cu minți grumăjii sub legătoare. Și au pornit să latre iarăși a sărăcie...

„PE-AL NOSTRU STEAG E SCRIS UNIRE“

Pînă una-alta, iarna s-a aşezat temeinic peste sat. Noi, copiii, frămîntam cu opincile zăpada rîturilor de lîngă moară, ne tremura buricul de frig și cîntam cît ne ținea gura „Deșteaptă-te române“. Nu ne mai temeam de jandarmii cu pene de cocoș și nici nu mai trebuia să stăm de pază la ușa clasei de frica oamenilor împăratului. Mai cîntam și „Pe-al nostru steag e seris unire“, dar pe acela îl cîntam numai cînd ne jucau „de-a Alba Iulia“. Că de acolo l-au adus tata și domnul Filon tocmai în acele zile de după 1 Decembrie 1918. Tata și domnul învățător Filon au fost delegații satului la acea mărită adunare, iar cînd s-au întors au adunat tot satul în ograda primăriei și le-au spus oamenilor cîe și cum a fost acolo.

Joaca „de-a Alba Iulia“ era așa că eu mă urcam pe un mușuroi ca să mă vadă toată adunarea, așa cum s-a ureat domnul Filon pe fintîna din ograda primăriei. Dar pentru joaca noastră mai trebuia și un băț mai lung ca să închipuipe steagul tricolor pe care l-a purtat tata pînă la Alba Iulia și înapoi, după ce l-au sfînțit acolo, pe cetate. Și pentru ca bățul acela să fie steag, am așuns basmua Paulinei — sora mea mai mică — de știu

că a avut ce căuta mama după ea ! Si echipat cu această recuzită mă urcam pe mușuroi și spuneam cu glas ridicat înșiruirea aceea de vorbe tictluită de mine după vorbirea domnului Filon și pe care de-acuma o știam ca pe apă. „Fraților ! începeam eu, am tot mers noi cu trenul pînă la Teiuș și acolo ne-am oprit pentru că jandarmii au desfăcut liniile drumului de fier. Si ne-am luat noi pe jos, cale de 30 kilometri pînă la Alba Iulia, că așa au mers și moții de la Zlatna, că nu le-au dat tren și așa au mers și cei care veneau de la Arad și de la Deva că i-au oprit oamenii împăratului la gară la Vînț. Dar români nu s-au lăsat și au mers pe jos și cu căruțele mocanilor cu cercuri și cu ciubere, care-cum, pînă au ajuns în cetate. Așa să știi ! Că veneau cîță frunză și iarbă și a fost o omenire de peste o sută de mii, așa să știi, că au fost de toate națiile nu numai români, că toți voiau unirea cu România. Si au vorbit peste adunarea aceea căturarii cei mai învățați de la Cluj și de la Alba Iulia și de la Sibiu, și români, și unguri, și sași, cu toții au vorbit și au zis că de-amu a venit vremea să se rupă de la împărtie și să se unească Ardealul cu România. Să fie așa precum ne-a unit Mihai Viteazul. Ne ajunge fraților atîtea veacuri de robie și despărțire, ne ajunge de cînd sănsem străini pe pămîntul nostru străbun al lui Decebal, vrem să trăim uniti cu toții într-o țară cu numele România, hura, fraților, hura !“ Aici copiii trebuiau să strige — și strigau — din toată puterea lor „hurrra !“, iar eu legănam steagul ridicat în vînt. Apoi mai povesteam cum s-au tăiat acolo o mie de boi și s-au împărțit o mie de căruțe de pîine ca să mănînce oamenii — aici începeam să cam înghit în sec — și cum au cîntat cu toții „Hai să dăm mînă cu mînă“, prinși într-o horă mare cît vedeai cu ochii. Apoi imitîndu-l pe unul care cîntase de la tribună, cu un glas cît clopotul „Pe-al nostru steag e scris unire“, împărțind și niște foi cu cîntecul acesta ca să-l învețe și să-l cînte toată nația, ziceam : gata fraților ? Noa, dați-i drumul la cîntec !

Si, cîntînd, ne încolonom noi, copiii, cu steagul în frunte și frămîntam cu opincile zăpada aspră pînă la moară. Acolo dam buzna și ne îngräմădeam în jurul cazanului de eșapament încins ca să prăjim boabe de

porumb și să ne încălzim nasurile. Pentru ziua aceea gata cu manifestația !

Într-o din zile se apropiere de noi badea Vasile Turcu, mecanicul morii, și ne zice :

— Bine, văd eu că viteji sănăteți, n-am ce zice. Dar vă întreb dacă n-ați putea voi cănta acest cîntec frumos și în moară ? să-l audă și oamenii.

— Ba putem, zic eu, dar trebuie să-o zic și pe aia ce a spus-o domnul Filon că numai așa se poate, laolaltă.

— Păi să-o zici și pe aia dacă știi.

— Dar pe ce să mă sui ? Că trebuie să fiu mai sus.

— Te sui pe un sac.

Intrăm noi în moară, badea Vasile mă urcă pe un sac cu porumb măcinat și de acolo încep eu litania, așa cum am descris-o mai sus. Și cînd ajungem la cîntec deodată încep să căntă cu noi oamenii din moară. De incintat ce era, badea Vasile a scos din buzunar o coroană pe care mi-a întins-o, dar eu am refuzat-o cu un fel de demnitate. Am ieșit apoi cu ceata în lumina zăpezii. În urma noastră s-au auzit rîsete și careva a strigat : „Ati auzit fraților ? Trăiască România Mare ! Noadată-i drumul la coș.“

Dacă într-o zi nu mă duceam la Pap János, cizmarul, ungur de neam, apoi a doua zi negreșit Mari-néni, aceea care a luat parte la dezarmarea gărzii albe, mă striga de pe deal. Acuma n-am așteptat să mă strige și am venit singur. Mi-am frecat opincile de grătarul din față și, am intrat și mi-am șters nasul cu mîneca.

— Ai venit sfătosule ? întreabă Mari-néni fără să se întoarcă spre mine. Îi vedeam numai spatele, cît ușa șurii. Pentru mine Mari-néni era termen de comparație cu tot ce era monumental. Ziceam : a făcut tata o clacie de fin cît Mari-néni. Dar pe cît de voinică era Mari-néni, pe atît era de bună.

— Hai, începe, zice ea, cu spatele spre mine. Mie nu-mi vine să încep, dar zic :

— Mari-néni, eu nu vreau ca să vă mutați în Ungaria.

Lelea Mari se întoarce de la brîu în sus spre mine — poate îi era greu să se întoarcă de tot.

- Tu ești bolind ?
- Nu-s bolind, dar nu vreau să plecați de aici.
- De ce să plecăm ?
- Pentru că de-acum va fi România.
- Cu toată truda, lelea Mari se întoarce.
- Și ce dacă va fi România ?
- Nimic, dar nu vreau să plecați.

Se bagă în vorbă și badea Iános. Badea Iános era un omuleț firav dar, aşa mărunțel cum era, și știa Mari-néni de frică. Zice :

- Dar pînă acum, cînd a fost pe aici Austro-Ungaria voi ați plecat ?

— Ba !

— De ce ? Doar sănăteți români.

— Păi, că noi...

— Aici v-a tăiat buricul, nu ?

— Așa.

— Și nouă tot aici ne-a tăiat buricul. Și buricul ăsta te leagă de pămînt de parcă din el te-ai născut, nu din muiere.

— Doamne, mă Iános, se căinează Mari-néni.

— Taci și vezi să nu se ardă rîntașul. Și aşa, măi, sfătosule. Ciți unguri sănătate în sat ? Că nici n-am băgat de seamă nici noi ungurii și nici voi români. Nu i-a numărat nimenei și nici nu știm acurat care-s că nu ne-a interesat. Copiii mei vorbesc și ungurește pe lîngă româneasca lor de toată ziua. Cine ține socoteala deosebirii dintre români și unguri ? Popii, mă, popii. Iar amu o să vină și partidele și-apoi să te ții.

— Cine-s partidele ?

— Întreabă-l pe jupinul, că știe ca și mine. Că și pînă acum români și ungurii am fost una împotriva grofilor. Una, mă, ca mănușchiul de nuiele din poveste și n-am avut alt gînd decît unul : acela cum să scăpăm de domni și de săracie.

Și badea Iános asvirle calapodul, trîntește ciocanul, dă cu piciorul în scăunel, își ia șapca unsuroasă și iese trîntind ușa.

— Nu-l băga în seamă, măi copile. Badea Iános îi cu soțialiștii.

— Ce-i aia ?

— Ce știu eu?... Ia și mîncă o langoșă de la Mari-néni.

...Apăruseră prin sat cocarde tricolore: roșu, galben și albastru. Le purtam cu mîndrie la căciulă. Cu armele luate de la gardiștii albi și cu ce mai aduseseră șăulenii cu ei de pe front, tata organizase garda națională în sat, pentru a da oamenilor liniște. Se vorbea tot mai înflăcărat despre însemnatatea Unirii, dar nu se vedea vreo schimbare mai acătării față de cum a fost înainte de Alba Iulia. Totuși căldura Unirii ne făcea să mai uităm de iarnă, de foame, de tifos. Fiorii ei parcă ne mai îndulceau necazurile. Se scrisese prin cîșlegi, într-o foaie de la Blaj, cum că Ungaria primise de la Consiliul Militar interaliat de la Paris o notă ca să-și retragă de îndată armatele din Ardeal pînă dincolo de Satu Mare, Oradea și Arad dar acele armate nu se grăbeau.

...Într-o seară de aprilie 1919, badea Tudor-crainicul a strigat, cu toba, peste sat cum că: „Miine dimineată tăt omu să iasă la drumu de țară că vine Armata Română și să aducă feștecare ce are pentru ca să-i omenească pe feciori după față și putință fiecăruia!“

Vine Armata Română, vine Armata Română!

În noaptea aceea au copt cuptoarele pită moale, în tot satul, în toate casele. Și în casă de român și în casă de ungr. Ba se auzeau și găini cîriind, că aşa a rămas de la Decebal, neșirbită, sfînta datorie de găză bună, nărv ce ne-a înnobilat neamul de cînd e el neam. Dar cei ce erau așteptați nici măcar oaspeți nu erau. Erau frați, frați de singe și pentru frați se cade să-ți tai vîtelul cel gras, cum se zice. Numai că vîteii cei grași existau doar în zicală, oamenilor rămînindu-le să taie fasolea cea grasă. Dar au tăiat ardelencele și găina cea grasă, chiar dacă era numai una la casă, ca să-și primească frații aşa cum se cuvine. Frații gemeni! Vine Armata Română!

La Turda unde Voevodul
Mihai cel Brav a fost ucis
La Turda, frați, sosit-a vremea
să-nfăptuim al nostru vis!